

Kontrafaktisk historie

Hvad vil det sige at tænke kontrafaktisk? I hvilken forstand kan kontrafaktiske overvejelser have historiefaglig værdi?

Hvad var der sket, hvis Hitler var blevet dræbt ved attentatet i 1944? Hvad hvis Pontius Pilatus havde benådet Jesus? Eller hvordan havde situationen set ud i Mellemøsten, hvis staten Israel ikke var blevet oprettet dér i 1948? Alle disse spørgsmål er eksempler på kontrafaktiske spørgsmål. Et kontrafaktisk spørgsmål lyder: "Hvis ikke ..., hvad så?". Og en kontrafaktisk hypotese, "hvad nu hvis ...?", er en spekulation over, hvad det ville betyde, hvis der var sket noget andet, end der rent faktisk skete.

'Kontrafaktisk' betyder 'mod kendsgerningerne', og kontrafaktisk historie betegner en alternativ måde at analysere historien på, hvor man bevidst bryder med historiefagets traditionelle fokus på den *faktiske* fortid. Formålet er at overveje, hvordan tingene *kunne* have set ud, hvis konsekvenserne af den historiske udvikling havde været anderledes. Det kan øge forståelsen for, hvilken indflydelse bestemte personer, institutioner, begivenheder eller fænomener har haft på historiens udvikling. Når man spejler historiens faktuelle begivenheder i et kontrafaktuelt mulighedsrum, kaster man derfor både lys over de tilfældigheder og strukturelle årsagssammenhænge, der karakteriserer historiens kompleksitet og dynamik.

Eksempel | Kontrafaktisk analyse – udbruddet af 1. verdenskrig

Op til udbruddet af 1. verdenskrig var der udbredte nationalistiske strømninger i Europa. Millioner af mennesker var underlagt det kejserlige multinationale rige Østrig-Ungarn som nationale mindretal. Desuden førte flere europæiske stormagter et imperialistisk kapløb, hvilket bl.a. medvirkende til militær oprustning og oprettelsen af fjendtlighedsindede stormagtsalliancer. Den 28. juni 1914 myrdede den serbiske nationalist Gavrilo Princip den østrig-ungarske tronfølger, Franz Ferdinand, og hans hustru på deres officielle besøg i Bosniens hovedstad Sarajevo. Princip var medlem af den nationalistiske terrorgruppe 'Den sorte hånd', der anså Østrig-Ungarn som en besættelsesmagt. De kæmpede for et Storserbien, som bl.a. skulle omfatte Bosnien, som var underlagt Østrig-Ungarn. Efter attentatet besluttede Østrig-Ungarn at gøre op med Serbien, som de opfattede som en trussel for deres multinationalt sammensatte rige. Herefter kom en kædereaktion. Stormagterne havde i kraft af militære alliancer bundet sig til at gå i krig, hvis en af de andre blev angrebet. Således støttede Rusland Serbien, Frankrig støttede Rusland, og Tyskland støttede Østrig-Ungarn. Princip's attentat kom derved til at udløse 1. verdenskrig.

Man kan opdele årsagerne til 1. verdenskrig i to kategorier: Stormagtsmodsatninger og nationalistiske uroligheder på Balkan (bagvedliggende årsager) og den umiddelbare anledning (udløsende årsag), Princip's attentat i Sarajevo. Men hvordan bør vægtningen være mellem de

bagvedliggende og udløsende årsager? Her kan kontrafaktiske overvejelser være et udmærket analyseredskab. Ville krigen fx være blevet udløst:

- a. hvis ikke Princip havde fået den idé at myrde Franz Ferdinand?
- b. hvis ikke Franz Ferdinand havde opholdt sig i Sarajevo d. 28. juni 1914?
- c. hvis ikke der havde været nationalistiske uroligheder på Balkan?
- d. hvis ikke der havde eksisteret fjendtlighedsindede stormagtsalliancer i Europa?

Problemet ved at lægge hovedvægten på udløsende årsager er, at disse ofte selv er et produkt af de bagvedliggende. Princip handlede, som han gjorde, fordi rammerne omkring ham var, som de var. Fokuseres der for meget på de udløsende faktorer, kan historien få tilfældighedskarakter (*indeterministisk* historiesyn). Hvis man derimod tillægger de bagvedliggende årsager for stor betydning, fører det nemt til den konklusion, at de på forhånd styrer den historiske udvikling. Et sådant *deterministisk* historiesyn kan også være problematisk, da den ikke efterlader megen plads til menneskelige initiativer og handlinger. Ofte har tilfældigheder afgjort historiens gang. Faktisk kørte Franz Ferdinands chauffør forkert i Sarajevos gader og kunne ikke få bilen i bakgear. Dermed fik attentatmanden Princip mulighed for at gennemføre den handling, han ellers havde opgivet: At myrde tronfølgeren. Men hvad nu hvis dette ikke var sket? Var 1. verdenskrig så ikke blevet udløst? Ud fra de bagvedliggende årsager kan man netop argumentere for, at krigen var kommet alligevel, måske på et senere tidspunkt. Kontrafaktiske hypoteser sætter således fokus på den historiefaglige refleksion, hvor det hypotetiske islæt tvinger historikeren til at gennemtænke årsagsforklaringernes struktur og sammenhæng.

<https://paasporetahistorien.systime.dk/?id=148>